

بررسی نقش رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام بر روابط میان اعضای خانواده

اعظم راستکار ثمرین

فاطمه رضاخانی

خدیجه مطیعی

الهه عابدی

مدرسه علمیه حضرت ولی عصر (عج) تهران

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام بر روابط میان اعضای خانواده شهر تهران است. این پژوهش، از نظر زمان مقطعی، از نظر آماری، تحلیلی و از نظر روش اجرا، کتابخانه‌ای است. یافته‌های پژوهش نشان داد هرچقدر افراد میزان ساعات بیشتری را از رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام استفاده کنند، میزان تعاملات آنها با همسر، فرزندان، والدین، برادر و خواهر و خویشان و اقوام کاسته می‌شود، کمتر به مهمانی‌های خانوادگی می‌روند و حتی در زمان حضور در مهمانی‌های خانوادگی به جای برقراری روابط با اعضای خانواده و اقوام، از رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام استفاده می‌کنند. همچنین نتایج پژوهش نشان داد افرادی که سابقه طولانی‌تری در استفاده از رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام دارند بیشتر تحت تأثیر الگوهای حاکم بر این شبکه‌ها (فردگرایی و انزواطلبی) قرار می‌گیرند، بنابراین شاهد آن خواهیم بود که میزان روابط میان اعضای خانواده (همسر، پدر، مادر، فرزندان، خواهران و برادران)، روابط با سایرین (اقوام و خویشان) کاهش پیدا کرده و دچار تغییر می‌شود. فرضیه‌های پژوهش تأیید شد و مشخص شد بین "رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام" و "روابط میان زوجین" و "روابط میان والدین و فرزندان رابطه معنادار و معکوس وجود دارد. همچنین بین "میزان استفاده و سابقه عضویت از رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام" و "روابط میان اعضای خانواده" رابطه معنادار و معکوس وجود دارد.

واژگان کلیدی: رسانه‌های اجتماعی، اینستاگرام، خانواده، روابط میان اعضای خانواده

مقدمه

با گسترش فن آوری اطلاعات در جهان و ورود سریع آن به زندگی روزمره مسائل و ضرورت‌های تازه‌ای نیز به وجود آمده است. امروزه انسان مدرن کسی است که به اطلاعات دسترسی داشته باشد و دسترسی به اطلاعات نه یک ضرورت، بلکه یک قدرت محسوب می‌شود، امروزه دسترسی آسان به شبکه جهانی اینترنت و گسترش ارتباطات الکترونیکی به این افراد و سازمانهای مختلف از طریق دنیای مجازی بستری مناسب برای رسیدن به این هدف را فراهم کرده است.

اینستاگرام شبکه اجتماعی اشتراک گذاری عکس و ویدئو است که این امکان را به کاربران خود می‌دهد که عکس‌ها و ویدئوهای خود را به اشتراک بگذارند. بسیاری از افراد، ناخواسته مجذوب تبلیغاتی می‌گردند که به طور ماهرانه‌ای با استفاده از عکس و ویدئوهای جذاب هنری، نورپردازی شده و کلمات زیبا و فریبنده، اشخاص را فریفته و باعث بوجود آمدن نیازهای کاذب در آنان می‌شوند.

از نظر گیدنز رسانه‌ها (شبکه‌های مجازی) نقش مهمی در تبلیغ سبک‌های زندگی مختلف دارند. طیف سبک‌های زندگی با گونه‌های آرمانی که در رسانه‌ها طرح می‌شوند شاید محدود باشند ولی گسترده‌تر از سبک‌های زندگی‌ای هستند که افراد قاعدتاً در زندگی روزمره خود در قالب آنها جا می‌گیرند.

از ویژگی‌های اصلی این جامعه اطلاعاتی ظهور شبکه مجازی از ارتباطات بین فردی و جمعی و ظهور پدیده‌هایی از قبیل، آموزش مجازی، ارتباطات مجازی، شغل مجازی، هویت مجازی و از همه مهم‌تر؛ زندگی مجازی شده است که تغییر شگرفی در روابط و تعاملات نظام خانواده در تمامی سطوح آن ایجاد کرده است. استفاده بیش از حد از رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی مجازی و گرایش کلیه اعضای خانواده به این شبکه‌ها و همچنین کاهش روابط رو در رو و میان فردی و کاهش تعاملات اعضای خانواده با همدیگر به عنوان یک آسیب جدی در جامعه مطرح است. از این رو در این پژوهش قصد داریم به بررسی نقش رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام بر روابط میان اعضای خانواده بپردازیم و به وسیله بررسی جوانب مختلف آن را بسنجیم که شبکه اجتماعی اینستاگرام توانسته است اثر قوی بر روابط میان اعضای خانواده بگذارد.

بیان مسأله پژوهش

رسانه‌های اجتماعی برنامه‌هایی هستند که بر اساس اینترنت و در بستر وب تعریف شده‌اند و به کاربران اجازه خلق و تبادل محتوا می‌دهند با توجه به این تعریف برنامه‌های رسانه‌های اجتماعی برای راحتی بیشتر کاربران به وجود آمده‌اند و شامل وبلاگ‌ها، اتاق‌های گفت‌وگو، سایت‌های نقد از محصولات یا خدمات و شبکه‌های اجتماعی برخط مانند فیس بوک، اینستاگرام و توئیتر و... می‌شوند (کریمی، ۱۳۹۶).

با ورود تکنولوژی و وسایل ارتباط جمعی در خانواده‌ها، ارزش‌های اجتماعی خانواده‌ها تحت تأثیر قرار گرفته و موجب شده تا شاهد تغییراتی در رفتار و گفتار خانواده‌ها باشیم. شبکه‌های اجتماعی مجازی و اینترنت مهم‌ترین این تکنولوژی‌ها می‌باشند که در دنیای امروز ما به گونه‌ای نفوذ کرده‌اند که نمی‌توان زندگی بدون آن‌ها را تصور کرد، اما همین فضا آسیب‌های متعددی را با خود به دنبال داشته است که یکی از اصلی‌ترین این آسیب‌ها، در محیط خانواده است.

خانواده کوچک‌ترین و اساسی‌ترین واحد اجتماعی است که افراد جامعه در آن تربیت می‌یابند. خانواده در تمام فرهنگ‌ها کانون شکل‌گیری هویت فردی نظام اجتماعی است. با گسترش رسانه‌های جمعی و نفوذ شبکه‌های اجتماعی در کانون خانواده، لطماتی بر پیکره جامعه و روابط اعضای خانواده‌ها وارد شده است. امروز فرهنگ خانواده معاصر با برخی از مشکلات و چالش‌هایی روبرو است که گاهی نهاد خانواده را دچار لرزش و فروپاشی می‌کند. این مشکلات گاه به خاطر شرایط اجتماعی، رفتار والدین، نقش ساختار جامعه، حضور پررنگ و اعتیاد آور تکنولوژی‌هایی نوین از جمله اینترنت، شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی و ناآگاهی از فرهنگ استفاده صحیح از آن‌ها است (رئیزی و همکاران، ۱۳۹۸).

هرچه حضور افراد در شبکه‌های اجتماعی بیشتر باشد گرایش افراد به سبک زندگی مدرن بیشتر می‌شود. از این جنبه، شبکه‌های اجتماعی به صورت غیرمستقیم بر ساختار خانواده و تفکر اجتماعی افراد تأثیرگذار است. اعتیاد به فضای مجازی باعث کاهش بار عاطفی خانواده، ایجاد گسست بین اعضای خانواده و کم رنگ شدن نقش والدین در تربیت فرزندان و حتی دلسردی در زندگی زناشویی شده و حتی می‌تواند منجر به طلاق شود. در حال حاضر شبکه‌های اجتماعی نه تنها کمکی برای ثبات روابط خانواده‌ها نکرده بلکه پایه‌های مهر و عاطفه را تهدید می‌کند (فریبرز و همکاران، ۱۳۹۹).

اهمیت و ضرورت پژوهش

امروزه جوانان بیش از همیشه تحت تأثیر فضای اینترنت، شبکه‌های اجتماعی و فناوری‌های نوین هستند. همچنین تعاملات منفی که در این شبکه‌ها اتفاق می‌افتند هم بر والدین و هم بر فرزندان تأثیر می‌گذارند. بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده، صفحات شبکه‌های اجتماعی فرزندان که رفتارهای منفی با والدینشان دارند اغلب از مطالب غمناک یا خشم‌آمیز پر شده است. علاوه بر این، وجود این شبکه‌ها به اعضای خانواده این حس را القا می‌کند که زمان کافی برای معاشرت با سایر اعضای خانواده خود را ندارند.

برخی از مهم‌ترین تأثیرات منفی شبکه‌های اجتماعی بر خانواده‌ها را می‌توان شامل این موارد دانست: اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی نظیر اینستاگرام، بر هم خوردن ارتباطات خانوادگی، تأثیرات منفی شبکه‌های اجتماعی بر روش‌های تربیتی فرزندان و در نتیجه تحت تأثیر قرار دادن روابط آینده اعضای خانواده با یکدیگر، تأثیر منفی بر روابط عاطفی و ازدواج افراد، افزایش مسائلی مانند خیانت بین زوجین، حسادت و حتی فروپاشی

کامل خانواده. تمام این موارد موید این مطلب هستند که نیاز مبرمی در جامعه مبنی بر انجام تحقیقات گسترده در رابطه با بررسی آثار شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی بر روابط میان اعضای خانواده‌ها وجود دارد چرا که خانواده بنیادی‌ترین و اولین عنصر سازنده جوامع است و تمام افراد جامعه تحت تاثیر خانواده و روابط میان اعضای خانواده خود هستند.

در جوامعی که فردگرایی به عنوان الگوی ثابت و پذیرفته شده اعمال می شود و هسته اصلی جامعه فرد است، شبکه‌های اجتماعی ابزار مناسبی برای پر کردن خلأهای عاطفی افراد هستند، اما در این مرحله پاسخ به این سؤال ضروری است که در کشورهایی مانند ایران که اصالت با جمع و محوریت خانواده است و خاستگاه اصلی ارضاء نیازهای عاطفی و ... افراد درون خانواده است، شبکه‌های اجتماعی تا چه حد می‌توانند دارای کارکردهای مثبت باشند؟

لذا انجام تحقیقاتی مانند پژوهش پیش رو که هدف بررسی تاثیر فضای مجازی اینستاگرام را بر روابط اعضای خانواده را دارد، می‌تواند منتج به کسب اطلاعات بیشتری در این زمینه شده و نویدبخش راهکارهایی نو برای جلوگیری و رفع این معضلات باشد.

اهداف پژوهش

هدف کلی

بررسی نقش رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام بر روابط میان اعضای خانواده

اهداف جزئی

- (۱) تعیین نقش رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام بر روابط میان زوجین
- (۲) تعیین نقش رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام بر روابط میان والدین با فرزندان
- (۳) تعیین میزان استفاده از رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام در بین خانواده‌ها
- (۴) بررسی سابقه عضویت در رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام و نقش آن بر روابط میان اعضای خانواده

سوالات پژوهش

- (۱) چه میزان رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام بر روابط میان زوجین نقش دارند؟
- (۲) چه میزان رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام بر روابط میان والدین و فرزندان نقش دارند؟
- (۳) استفاده از رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام در بین خانواده‌ها چه میزان است؟
- (۴) چه میزان سابقه عضویت در رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام بر روابط میان اعضای خانواده نقش دارد؟

فرضیه‌های پژوهش

- (۱) بین رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام و روابط میان زوجین رابطه معناداری وجود دارد.
- (۲) بین رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام و روابط میان والدین و فرزندان رابطه معناداری وجود دارد.
- (۳) بین میزان استفاده از رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام و روابط میان اعضای خانواده رابطه معناداری وجود دارد.
- (۴) بین سابقه عضویت در رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام و روابط میان اعضای خانواده رابطه معناداری وجود دارد.

جنبه جدید بودن و نوآوری در پژوهش

افزایش استفاده از اینترنت و به ویژه شبکه‌های اجتماعی موبایلی این روزها به رغم استفاده‌های مفیدی که دارد، در کنار اشتغال به کار طولانی والدین و تغییر نگرش والدین به تربیت فرزندان، موجبات دوری اعضای خانواده از یکدیگر را فراهم ساخته است به گونه‌ای که به رغم نزدیکی فیزیکی و در زیر یک سقف بودن در داخل خانواده، گاه فاصله عاطفی و معنوی زیادی را از یکدیگر تجربه می‌کنند و افراد خانواده کمترین مراودات و گفتگوی همدلانه را با هم دارند. این موضوع آسیب‌هایی را نیز در خانواده‌ها به وجود آورده که در کنار سایر عوامل مخرب در روابط خانوادگی، موجبات سست شدن بنیاد خانواده‌ها و طلاق عاطفی زوجین و کمرنگ شدن صمیمیت میان اعضای خانواده و همچنین گسترش شکاف نسلی را فراهم کرده است. جنبه نوآوری و خلاقیتی که این پژوهش بر آن تمرکز دارد آن است که موضوع تاثیر شبکه‌های اجتماعی علی‌الخصوص شبکه اجتماعی اینستاگرام بر روابط اعضای خانواده را بررسی می‌کند.

تعاریف و اصطلاحات

فضای مجازی

فضای مجازی یک مفهوم فردی و همچنین بین‌المللی است که یک فناوری دیجیتال گسترده و به هم پیوسته را توصیف می‌کند. این اصطلاح از داستان‌های علمی و هنری وارد فرهنگ عامه شد، اما اکنون توسط استراتژیست‌های فناوری، متخصصان امنیتی، رهبران دولت، ارتش و صنعت و کارآفرینان برای توصیف حوزه محیط جهانی فناوری استفاده می‌شود. برخی دیگر فضای مجازی را فقط یک محیط مفهومی می‌دانند که در آن ارتباط از طریق شبکه‌های رایانه‌ای اتفاق می‌افتد. این واژه در دهه ۱۹۹۰ رواج پیدا کرد که استفاده از اینترنت، شبکه و ارتباطات دیجیتال همه به طرز چشمگیری در حال رشد بود و اصطلاح فضای مجازی توانست

۳. کاهش زمان خواب و استراحت با استفاده از اینستاگرام

همه می دانند که بدن یک انسان در حالت طبیعی نیاز به ۶ تا ۸ ساعت خواب مفید دارد. جذابیت های شبکه های اجتماعی و بخصوص اینستاگرام آنقدر زیاد است که ممکن است ساعت ها وقت یک انسان را به خود اختصاص دهد. این موضوع در جوانان بیشتر نمود پیدا می کند. صرف مقدار بسیار زیادی وقت و انرژی در اینستاگرام موجب می شود مدت زمان خوابیدن کاهش یابد و در نتیجه بدن انرژی کافی برای فعالیت های روزانه را نداشته باشد.

۴. آزارهای اینترنتی

تا به حال چند خبر در خصوص آزار و اذیت اینترنتی شنیده اید؟ تعداد بسیار زیاد اینگونه حرکات نشان می دهد که این عمل بسیار شایع می باشد. اکثرا جامعه دختران باز هدف اینگونه آزار و اذیت ها قرار می گیرند. افراد در اینستاگرام به دلیل سادگی می توانند از طریق آیدی دیگران ، به **پروفایل** یکدیگر دسترسی داشته باشند تا از آن طریق اقدام به آزار و اذیت و مزاحمت برای دیگران داشته باشند. بسیار پیش آمده است که افراد برای در امان ماندن از شر اینگونه مزاحمت ها، پروفایل خود را پاک می نمایند (علی الحساب، ۱۳۹۷: ۴۲).

چهارچوب نظری پژوهش

از بین نظریات موجود در علم ارتباطات شاید هیچ نظریه ای چه به لحاظ توجه به تولید محتوا، سازمان و مخاطب نتواند هم چون نظریه جامعه اطلاعاتی دانیل بل و بیشتر بیانگر مفهوم فضای اینترنت باشد و همچنین نظریه های مرتبط با موضوع پژوهش در ادامه مطرح می شود.

نظریه جامعه اطلاعاتی^۶

جامعه اطلاعاتی نظریه ای است که از سوی دانیل بل مطرح شد و بدین معناست که دانش و اطلاعات در حال تبدیل به عوامل کلیدی در توسعه ی اقتصادی و اجتماعی است و نگاه خوشبینانه به تکنولوژی دارد که روابط اجتماعی و شیوه ی نگاه کردن ما به جهان را تغییر داده و هم چنین باعث کنترل فزاینده انسان بر طبیعت و بهره وری اقتصادی شده است (مهدی زاده ۱۳۸۹، ۳۱۰).

نظریه ویلیام میچل

میچل معتقد است شبکه‌های مجازی و جهانی شدن را یک تیغ دولبه می داند که می‌تواند منجر تقویت گروه های محلی و فرهنگ ملی شود و سبک زندگی آن جامعه را برای اصلاح شیوه‌های زندگی آنها بهره ببرد و نقاط قوت موجود را تقویت و نقاط ضعف را اصلاح کند و از سوی دیگر می‌توان با ندیده گرفتن سبک زندگی جامعه کاربر و ارزش های فرهنگی جامعه کاربر را به سوی فرهنگ و جامعه جهانی با بزرگ نمایی و اقناع مخاطبان هدایت کند. پنجره ای جدید به روی ما باز می کند. پیوندزنی فرهنگی را راه حلی برای فائق آمدن بر تفاوت های فرهنگی نشان می دهد و میچل بیان می دارد اگر مدرنیته در جایگاهی ایستاده که شامل جداسازی صفات و شخصیت انسانی در مرزها می‌شود، پیوند زنی فرهنگی انعکاسی است از حساسیتی ویژه برای از بین بردن تجاوز و خرابکاری می‌باشد. معمولاً شبکه‌های اجتماعی ابزارها و امکاناتی را در اختیار کاربران خود قرار می دهند تا آنها بتوانند تصاویر و ویدیو های خویش را در صفحه شخصی خود قرار دهند. هر شبکه اجتماعی فرهنگ ارتباطی خاص خود را دارد، یعنی منش و گفتار مخصوص و منحصر به فردی را برای خود برگزیده است. فرد با عضویت در شبکه‌های اجتماعی درگیر نوعی خاصی از فرهنگ ارتباطاتی می‌شود که شام : برخورد، تکیه کلام، اصطلاحات مخصوص، رفتار، تیپ شخصیتی و ظاهری و... است که به این طریق می‌تواند بر سبک رفتاری و فراغتی کاربران به واسطه تبلیغات مکرر و نمایش الگوهایی که در دنیای واقعی امکان‌شان نیست این الگو را به صورت الگوهای ایده‌ام در جامعه تبدیل می‌کنند (گودرزی، ۱۳۹۵: ۴۷).

روش پژوهش

روش تحقیق بر حسب هدف، در زمره تحقیقات کاربردی قرار دارد. بررسی نقش رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام بر روابط میان اعضای خانواده‌ها، با توجه به ماهیت و اهداف پیش‌بینی شده و از نظر معیارهای طبقه‌بندی، یک پژوهش کتابخانه‌ای است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان داد هرچقدر افراد میزان ساعات بیشتری را از رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام استفاده کنند، میزان تعاملات آنها با همسر، فرزندان، والدین، برادر و خواهر و خویشان و اقوام کاسته می‌شود، کمتر به مهمانی‌های خانوادگی می‌روند و حتی در زمان حضور در مهمانی‌های خانوادگی به جای برقراری روابط با اعضای خانواده و اقوام، از رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام استفاده می‌کنند. همچنین نتایج پژوهش نشان داد هرچقدر سابقه عضویت افراد در رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام بیشتر است از میزان تعاملات آنها با اعضای خانواده کاسته می‌شود. براساس یافته‌ها بیشتر مخاطبان موافق هستند، اکثر اوقات با این که کنار پدر و مادر و سایر اعضای خانواده نشسته‌اند، اما سرگرم استفاده از رسانه اجتماعی اینستاگرام هستند. همچنین اعضای خانواده آنها بیشتر وقت خود را در رسانه اجتماعی اینستاگرام می‌گذرانند و فرصت زیادی برای ارتباط رو در رو و صمیمی با هم ندارند. می‌توان این گونه تبیین کرد افرادی که سابقه طولانی‌تری در استفاده از رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام دارند بیشتر تحت تأثیر الگوهای حاکم بر این شبکه‌ها (فردگرایی و انزواطلبی) قرار می‌گیرند، بنابراین شاهد آن خواهیم بود که میزان روابط میان اعضای خانواده (همسر، پدر، مادر، فرزندان، خواهران و برادران)، روابط با سایرین (اقوام و خویشان) کاهش پیدا کرده و دچار تغییر می‌شود. همچنین با نتایج پژوهش سلطانا (۲۰۱۷) که نشان داد بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و کاهش انسجام در روابط خانوادگی به شدت رابطه وجود دارد و افرادی که زمان بیشتری را در شبکه‌های اجتماعی صرف می‌کنند زمان کمتری را به خانواده خود اختصاص می‌دهند منطبق است و با نتایج پژوهش رضایی (۱۳۹۷) که بین میزان ساعات استفاده از شبکه‌های مجازی و میزان انسجام خانواده و روابط زناشویی رابطه معنی‌دار و معکوس وجود داشت و با افزایش حضور در شبکه‌های مجازی از میزان روابط کاسته شده است منطبق است.

همچنین نتایج فرضیه‌های پژوهش حاضر نشان داد که «میزان استفاده» و «سابقه عضویت» در رسانه‌های اجتماعی اینستاگرام توانسته‌اند بر روابط میان اعضای خانواده (زوجین، والدین، فرزندان، خواهران و برادران) و تعامل با سایرین (خویشان و دوستان) تأثیرگذار باشند و باعث کاهش این روابط شود.

منابع

- ۱) ارمکی آزاد، تقی. (۱۳۹۳)، خانواده ایرانی، تهران، نشر علم، آذرخش، سمیه، آذرخش سپیده (۱۳۹۲)، شبکه‌های اجتماعی در محیط وب، تهران، انتشارات آتی نگر.
- ۲) ارمکی آزاد، تقی و امامی، یحیی. (۱۳۸۳). تکوین حوزه عمومی و گفتگوی عقلانی. مجله جامعه‌شناسی ایران. ۵ (۱).
- ۳) افتاده، جواد. (۱۳۹۴). تحلیل شبکه‌های اجتماعی. نشر ثانیه. چاپ دوم.
- ۴) خانیکی، هادی، بابائی، محمود، (۱۳۹۰) فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات جامعه اطلاعاتی. ۱ (۱)، ۷۱-۹۶.
- ۵) فلاحتی، ع. (۱۳۹۵). تحلیل کیفی و کمی تاثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی در ساختار خانواده. فرهنگی تربیتی زنان و خانواده. ۱۱ (۳۵)، ۱۵۱-۱۷۰.
- ۶) گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران، نشر نی.
- ۷) گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۳). جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی، چاپ سیزدهم گنجی.
- ۸) رحیمی، فائقه. (۱۳۹۸). بررسی مقایسه‌ای نقش تبلیغات در اینستاگرام و یوتیوب بر توسعه کسب و کار در فضای مجازی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی. تهران علوم تحقیقات.
- ۹) رحیمی، محمد، و شکریگی، عالیه، و ساروخانی، باقر، و حضرتی صومعه، زهرا. (۱۳۹۶). بررسی جامعه شناختی رابطه شبکه‌های اجتماعی مجازی و تغییرات جاری در خانواده‌ها. پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده. ۵ (۸)، ۱۴۵-۱۷۰.
- ۱۰) رضوی‌راد، فاطمه. (۱۳۹۸). تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر خانواده‌های ایرانی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه خوارزمی.
- ۱۱) رضایی، سیده سمانه و پورجیلی، ربابه. (۱۳۹۷). بررسی رابطه میزان ساعات استفاده از شبکه‌های اجتماعی (مجازی) و میزان انسجام اجتماعی خانواده در بین خانواده‌های شهر نقده. مطالعات جامعه‌شناسی. ۱۰ (۳۸)، ۴۲-۲۱.
- ۱۲) رئیسی، سیدموسی، انصاری، حمید و موسایی، میثم. (۱۳۹۸). بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر تعاملات اعضای خانواده. امنیت ملی، ۲۰۲۱، ۴۱، ۳۳۹-۳۷۰.
- ۱۳) فریبرز، زهرا، و ساروخانی، باقر، و حضرتی صومعه، زهرا. (۱۳۹۹). بررسی جامعه شناختی رابطه اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی مجازی و طلاق عاطفی در خانواده‌های تهرانی. فرهنگی تربیتی زنان و خانواده. ۱۵ (۵۱)، ۱۱۷-۱۵۰.

- ۱۴) فلاحی، علی. (۱۳۹۵). تحلیل کیفی و کمی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی در ساختار خانواده. فصلنامه فرهنگی - تربیتی زنان و خانواده. ۱۱(۳۵): ۱۵۱-۱۷۰.
- ۱۵) معصومی، محمد. (۱۴۰۱). بررسی نقش شبکه اجتماعی اینستاگرام بر شکاف نسلی شهروندان تهرانی با تاکید بر فرزندان نسل Z و والدین‌شان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه امام حسین.
- ۱۶) مهدی زاده، سید محمد (۱۳۸۹)، نظریه‌های رسانه دیدگاه‌های رایج و انتقادی، تهران، چاپ دوم، همشهری